

Adam Baszyński, dr hab.
Collegium Da Vinci w Poznaniu

<https://doi.org/10.26366/PTE.ZG.2017.97>

Oblicza kapitalizmu – pomiędzy kapitalizmem państwowym a anarchokapitalizmem

Abstrakt

Spektrum współczesnej gospodarki kapitalistycznej obejmuje kapitalizm państwowy, rozumiany współcześnie jako forma gospodarki opartej na prywatnej własności czynników produkcji, w której państwo interweniuje po to, by bronić interesów wielkich firm. W swej klasycznej postaci, kapitalizm państwowy rozumiany był jako model gospodarki, w której kapitalistyczne stosunki produkcji, oparte na własności prywatnej, znajdują się pod ścisłą kontrolą instytucji państwowych. Na przeciwległym krańcu spektrum kapitalizmu znajdują się poglądy anarchokapitalistów, tj. doktryny, w myśl której możliwe jest zastąpienie wszystkich funkcji społecznych spełnianych do tej pory przez państwo przez takie, które będą oparte na dobrowolnych umowach rynkowych. Mniej skrajne poglądy głoszą minarchiści, skłonni zaakceptować pewne funkcje państwa, jednak pod warunkiem odpłatności za konkretne usługi. Pomędzy tymi skrajnymi podejściami plasuje się większość współczesnych gospodarek kapitalistycznych.

Słowa kluczowe: anarchokapitalizm, kapitalizm państwowy.

Faces of Capitalism – between Anarcho-capitalism and State Capitalism

Abstract

The spectrum of the contemporary capitalist economy includes state capitalism, understood as a form of modern economy based on the concept of private ownership of the factors of production, in which the state intervenes to defend the interests of big companies. In its classic form, state capitalism was understood as a model of economy in which capitalist relations of production based on private property, are under the strict control of state institutions. At the opposite end of the spectrum of capitalism, there are the views of anarcho-capitalism followers, i.e. the doctrine, according to which it is possible to replace all the social functions fulfilled so far by the state for those that will be based on market's voluntary agreements. Less extreme views proclaim minarchists, willing to accept certain functions of the state, but under the condition of payment for specific services. Between these two extreme approaches can be found the most modern capitalist economies.

Keywords: anarcho-capitalism, state capitalism.

JEL CODE: P16.

Wstęp

Dogodny punkt wyjścia do rozważań nad współczesnym kapitalizmem wydaje się stanowić koncepcja F. Fukuyamy „końca historii i ostatniego człowieka” (1996, 1997). Koniec zimnej wojny oraz kryzys i upadek ZSRR skłoniły amerykańskiego ekonomistę do okrzyknięcia ostatecznego zwycięstwa kapitalizmu nad innymi koncepcjami społeczno-gospodarczymi. W efekcie wyczerpania się kwestii spornych miało dojść do ostatecznej unifikacji systemów społeczno-gospodarczych, konwergujących w kierunku zachodniego kapitalizmu liberalnego (zob. Brzeziński, Gorynia i Hockuba 2008). Jednak – w opozycji do poglądów F. Fukuyamy – pojawiły się koncepcje, w myśl których przyszłą politykę zdominują międzynarodowe starcia cywilizacyjne, powstałe na skutek różnic kulturowych, głównie religijnych (Huntington 1993). Jak zauważa K. Nowakowski (2014, s. 237), dwudziestowieczne współzawodnictwo między kapitalizmem a socjalizmem zostało zastąpione rywalizacją między różnymi wersjami kapitalizmu.

Przesłanką podjęcia tematu zróżnicowania form kapitalizmu jest teza, zgodnie z którą pod wpływem słabości systemowych współczesne gospodarki kapitalistyczne przechodzą kryzys, którego siła wymusza poszukiwanie nowej formy systemu społeczno-gospodarczego, pozbawionego dotychczasowych wad oraz przystającego do współczesnego rozwoju świata. Na tym tle powstają problemy, sformułowane w postaci pytań: czy ów nowy ład zdominowany zostanie przez państwo (i w jakiej funkcji – właściciela czy regulatora), czy może jednak głównym mechanizmem alokacji zasobów w gospodarce zostanie rynek? Ponadto, czy zmiana w rozwoju kapitalizmu dokona się w drodze powolnej ewolucji w kierunku nowych rozwiązań (wariant zachowawczy) czy też dynamika zmian będzie mieć charakter nagły (wariant rewolucyjny)? Celem artykułu jest przedstawienie skrajnie przeciwstawnych odmian kapitalizmu, jakie istnieją bądź mogą powstać w wyniku procesów zainicjowanych kryzysem dotychczasowego kapitalizmu. Realizacji postawionego celu oraz próbie odpowiedzi na sformułowane pytania służyć ma przyjęta metoda badawcza, którą jest przegląd literatury. Z oczywistych względów w ramach niniejszego artykułu nie jest możliwe wyczerpanie tematu różnych odmian kapitalizmu, a jedynie zasygnalizowanie wariantów skrajnych i powstających na tym tle problemów.

Kapitalizm i jego rozwój

Kapitalizm (zwany również gospodarką wolnorynkową) jest systemem gospodarczym opartym na prywatnej własności czynników produkcji i ich wykorzystaniu dla osiągania zysku oraz na swobodzie wymiany dóbr w ramach wolnego rynku (Haremska 2013, s. 39-54; Milewski 1999, s. 88-89). System kapitalistyczny obejmuje „gospodarki, w których własność prywatna i mechanizm rynkowy mają charakter dominujący” (Kozłowski 2010, s. 66). Realnie funkcjonujące gospodarki kapitalistyczne, to systemy, w których dominuje: prywatna kapitalistyczna własność środków produkcji, rynek jako mechanizm koordynacji i państwo korygujące ułomności rynku (Kozłowski 2010, s. 70). Odwołując się do zasady dwubiegowości w gospodarce światowej, przedstawione wyżej definicje odpowiadają kapitalistycznej gospodarce centrum. Oprócz niej istnieją jeszcze obszary peryferyjne, charakteryzujące się odmiennymi cechami. Jako półperyferyjne sklasyfikować można gospodarki kapitalizmu państwowego, będące – zdaniem K. Nowakowskiego (2014, s. 238) – tylko pewnym etapem rozwoju gospodarki kapitalistycznej.

Współczesny kapitalizm formował się w czasie pod wpływem różnych form rządów, miejsc i kultur. Pomimo pewnych różnic, kapitalizm jest systemem ekonomicznym, czy też sposobem produkcji, któremu można przypisać następujące cechy: akumulację kapitału², produkcję towarową³, prywatną własność środków produkcji⁴, powszechne zastosowanie (wykorzystanie) pracy najemnej⁵, inwestowanie w celu osiągnięcia zysku, wykorzystanie mechanizmu cenowego do alokacji zasobów pomiędzy konkurencyjnymi (alternatywnymi) zastosowaniami⁶. Innymi słowy, kluczowymi cechami tego systemu są: prywatna własność, motyw zysku, konkurencja rynkowa i – posługując się marksistowskim sformułowaniem – rezerwowa armia pracy.

Po okresie wczesnokapitalistycznym, gdzie pierwotna akumulacja kapitału uwypuklała klasowy charakter tego systemu społeczno-gospodarczego (podział na kapitalistów i proletariat), poprzez neokapitalizm, gdzie klasowy charakter systemu nie był aż tak widoczny dzięki zrównaniu konsumpcji, nastąpić miałby okres pokapitalistyczny (czy też

---

² Produkcja umotywowana zyskiem, który służy akumulacji kapitału, przy zawężeniu lub wręcz eliminacji wcześniejszych motywów produkcji jakimi było zaspokojenie potrzeb wspólnoty, czy gospodarstwa domowego.

³ Produkcja w celu wymiany na rynku. Jej celem jest maksymalizacja wartości wymiennej, a nie użytkowej.

⁴ Hernando de Soto (2000, 2002) uważa, że ta cecha ustroju kapitalistycznego, a więc formalna (instytucjonalna) ochrona praw własności, jest najważniejszą cechą systemu kapitalistycznego.

⁵ Kapitalistyczny system produkcji opiera się na stwierdzeniu, że każdy człowiek ma przynajmniej jedno dobro, które może podlegać wymianie. Jest nim własna praca, będąca połączeniem siły mięśni i intelektu.

⁶ Najbardziej istotnymi wyróżnikami systemu kapitalistycznego są dominacja kapitalistycznej prywatnej własności oraz rynkowy mechanizm alokacyjny (Kozłowski 2010, s. 68).

postkapitalistyczny) (Drucker 1999), pozbawiony takich wad ustroju kapitalistycznego, jak: nierówności dochodów, powtarzające się kryzysy bezrobocia i inflacji, niekorzystny wpływ na środowisko (np. ocieplanie klimatu). Siłą mającą doprowadzić do zastąpienia przestarzałego ustroju społeczno-gospodarczego – zdaniem P.F. Druckera – miałyby stać się wiedza, która zastąpi dotychczasowe czynniki produkcji: pracę, kapitał i ziemię, jako nowe źródło bogactwa. Osiągnięcie stanu postkapitalistycznego wymaga przemyslenia pojęcia własności intelektualnej i stworzenia uniwersalnego systemu licencjonowania. Ustrój postkapitalistyczny mógłby zatem przyjąć formę technokapitalizmu (Suarez-Villa 2009, 2012), ustroju generującego nowe formy gospodarowania nastawione na wykorzystanie wartości niematerialnych i prawnych, takich jak kreatywność i nowa wiedza.

Z koncepcją P.F. Druckera (1999) nie zgadza się M. Guzek (2015). Bazując na myśli J. Schumpetera, zgodnie z którą kreatywną destrukcją zastąpi destrukcja niekreatywna, rozumiana jako negatywny wpływ klasy inteligencji na dwie cechy ustrojowe kapitalizmu: własność prywatną oraz wolność (Guzek 2015, s. 56). Autor postuluje kontynuację zmian współczesnego kapitalizmu w kierunku cesjonalizmu, przedstawiając swoje postulaty w monografiach poświęconych przyszłości współczesnego kapitalizmu (Guzek 2014, 2016).

W opozycji do powyższych poglądów, zwolennicy socjalizmu oraz anarchizmu proponują celowo i nieewolucyjnie zastąpić kapitalizm innym systemem społeczno-gospodarczym. Oprócz samej istoty nowego ustroju, problematyczne jest również przejście, tj. wyodrębnienie sił mających doprowadzić do nowego ładu społecznego.

Słabościami systemowymi kapitalizmu okazały się zawodności rynku (czy też występowanie efektów zewnętrznych) oraz praktyki monopolistyczne. Zawodność rynku pojawia się wówczas, gdy występują efekty zewnętrzne (np. zanieczyszczenie powietrza), co prowadzi do niedostatecznej produkcji dóbr wywołujących pozytywne efekty zewnętrzne lub nadmiernej produkcji dóbr wywołujących negatywne efekty zewnętrzne. Ponieważ część dóbr nie ma określonego właściciela (dobra wolne występujące w przyrodzie, np. wspomniane powietrze), nie jest zbywana na żadnym rynku i tym samym nie ma rynkowej ceny, która zapewniłaby racjonalną alokację danego zasobu. Istotną słabością systemu kapitalistycznego, opartego na wymianie rynkowej na zasadach wolnej konkurencji, jest stosowanie praktyk monopolistycznych przez uczestników rynku, którzy z racji barier wejścia na rynek, heterogeniczności bądź unikalności dostarczanego produktu, oraz niewielkiej liczby dostawców i znacznej ich koncentracji, mogą osiągać zyski nadzwyczajne wynikające z siły

monopolowej dzięki dostarczaniu mniejszej ilości dóbr po cenie wyższej niż wynikająca z krańcowej produktywności czynników produkcji.

Oprócz nieosiągalności modelu konkurencji doskonałej i wynikających stąd ułomności rynku, za brak czysto kapitalistycznej gospodarki odpowiada siła pracowników najemnych, stanowiących większość kapitalistycznego społeczeństwa (Kozłowski 2010, s. 69). Podobnie jak w społeczeństwach postkapitalistycznych dominującą liczebnie formacją społeczną będzie inteligencja, która – zgodnie z oczekiwaniami M. Guzka (2015, s. 55-56), a wcześniej J. Schumpetera – doprowadzi do upadku współczesnego kapitalizmu.

Krytycy kapitalizmu obwiniają ów system gospodarczy za nierówności społeczne, niesprawiedliwy podział bogactwa i władzy, materializm, represje wobec pracowników i związkowców, alienację społeczną, nadmierne nierówności ekonomiczne, bezrobocie oraz niestabilność gospodarczą (Korstanje 2015).

Klasyfikacja kapitalizmu

Istnieje wiele wariantów (odmian) kapitalizmu, różniących się czasem i miejscem występowania oraz zróżnicowanych pod względem instytucjonalnym, czy roli państwa⁷. Debata dotycząca zróżnicowania kapitalizmu koncentruje się w głównej mierze na państwach wysoko rozwiniętych⁸. Ich wspólną cechą jest dostarczanie towarów i usług dla osiągnięcia zysku, przy zachowaniu rynkowej alokacji zasobów oraz akumulacji kapitału. Wymienić wśród nich można: merkantylizm, zaawansowany kapitalizm, kapitalizm finansowy, gospodarkę wolnorynkową, społeczną gospodarkę rynkową, kapitalizm państwowy, kapitalizm korporacyjny, gospodarkę mieszaną, i wiele innych określeń, przypisujących kapitalizmowi rozmaite cechy.

W świetle przedstawionej powyżej typologii różnych odmian kapitalizmu, ustrój ten różni się w głównej mierze rolą państwa w korygowaniu głównych cech ustrojowych – prywatnej własności oraz rynkowego mechanizmu alokacji dóbr. Skrajne podejścia do wizji funkcjonowania współczesnego kapitalizmu prezentują zwolennicy anarchokapitalizmu, negujący istnienie państwa w ogóle oraz zwolennicy kapitalizmu państwowego, dopuszczający daleko posuniętą ingerencję państwa, zarówno we własność czynników

---

⁷ Na alternatywne modele tego systemu gospodarczego wskazuje A. Wojtyna (2005).

⁸ Stabilność funkcjonowania pozwala na dokonywanie długookresowych porównań, a unifikacja systemów umożliwia porównywanie w ogóle (Jasiecki 2014, s. 49). W efekcie rozpatrywane spektrum obejmuje zakres pomiędzy Stanami Zjednoczonymi a Szwecją (Kozłowski 2010), z pominięciem szeregu innych państw, nie mieszczących się w centrum.

produkcji, jak i mechanizm alokacji dóbr. Dochodzimy tu zatem do pytania o pożądany zakres interwencji (roli) państwa: minimalny, maksymalny a może optymalny?

Rola państwa traktowana jest odmiennie w różnych modelach gospodarki kapitalistycznej. Wprawdzie państwo nie zabrania posiadania prywatnej własności i bogacenia się, nie ingeruje w swobodne ustalanie cen dóbr oferowanych na rynku, nie zabrania pracować robotnikom najemnym tam, gdzie chcą. Jednak to samo państwo określa poziom płacy minimalnej, reguluje standardy bezpieczeństwa produktów i usług, finansuje z podatków różne programy gospodarcze, zakazuje tworzenia jednych monopolii i jednocześnie ustanawia inne, świadczy usługi publiczne, czy wreszcie reguluje przepływy kapitałowe oraz używa narzędzi finansowych (takich jak stopa procentowa) do wpływania na stopę inflacji i bezrobocia.

Współczesne gospodarki rynkowe, klasyfikowane niekiedy (Wilczyński 1996, s. 19) jako liberalna, społeczna, socjaldemokratyczna i gospodarka azjatyckich tygrysów⁹, różnią się znacząco poziomem wolności gospodarczej i politycznej. Jeżeli za miernik wolności gospodarczej przyjąć – publikowany przez The Wall Street Journal we współpracy z Heritage Foundation (2016) – wskaźnik wolności gospodarczej (IEF, ang. Indeks of Economic Freedom), a za miarę wolności politycznej publikowany przez Freedom House (2016) wskaźnik wolności i demokracji (FiW, ang. Freedom in the World), to stwierdzić należy, że większej wolności gospodarczej towarzyszy większa wolność polityczna (istotny statystycznie dla $\alpha = 0,05$ współczynnik korelacji dla IEF oraz FiW wynosi 0,59). Ponadto większej wolności ekonomicznej odpowiada większy poziom PKB per capita według parytetu siły nabywczej (istotny statystycznie dla $\alpha = 0,05$ współczynnik korelacji dla IEF oraz PKB per capita PPP wynosi 0,57).

Tabela 1. Współzależność wolności gospodarczej i politycznej oraz poziomu PKB

Współczynnik korelacji IEF względem	r	t	p
Wskaźnika FiW	0,5906	9,486791371	2,30525E-17
PKB per capita PPP	0,5699	9,382314361	2,52971E-17

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych (Heritage Foundation 2016; Freedom House 2016).

⁹ Klasyfikacja ta nawiązuje do debaty na temat ewolucji współczesnego kapitalizmu, w ramach której w 1990 roku G. Esping-Andersen wyróżnił trzy modele kapitalistycznego państwa opiekuńczego: liberalny, korporatystyczny u socjaldemokratyczny, a w 1994 r. M. Albert przedstawił dwa warianty rozwiniętej gospodarki rynkowej – neoliberalny model anglosaski oraz model nadreński (Jasiecki 2014, s. 47).

Kapitalizm państwowy

Na przeciwległym w stosunku do gospodarki wolnorynkowej krańcu spektrum współczesnej gospodarki kapitalistycznej znajduje się kapitalizm państwowy. Jest to system ekonomiczny, w którym państwo podejmuje działalność gospodarczą nastawioną na zysk, organizując tę działalność w postaci przedsiębiorstw państwowych, lub komercyjnych spółek kontrolowanych przez państwo. W ten sposób państwo pozostawiając kapitalistyczne stosunki produkcji i pracy, dokonując akumulacji kapitału i wykorzystując pracę najemną przy scentralizowanym systemie zarządzania wchodzi w rolę kapitalisty. Państwo jako właściciel czynników produkcji może, choć nie musi, kierować się logiką rynkową, a powstała w ten sposób struktura, pejoratywnie określana jako pseudokapitalistyczna, krytykowana jest za państwową regulację rynku. Dla anarchistów kapitalizm państwowy jest synonimem państwowego socjalizmu¹⁰.

Pierwsze użycie terminu kapitalizm państwowy przypisywane jest W. Liebknechtowi (1896), niemieckiemu socjaldemokracie, założycielowi SPD. Później termin ten, przy różnych zabarwieniach, wykorzystywany był odmiennie przez socjalistów, liberalnych ekonomistów czy włoskich faszystów. Współczesne użycie terminu kapitalizm państwowy przypisywane jest Ch. Johnsonowi, który użył go do opisu „państwowo-rynkowych relacji w Japonii, Korei Południowej, Singapurze, na Tajwanie i w Hongkongu” (Nowakowski 2014, s. 228).

Współczesny kapitalizm państwowy jest określeniem systemu społeczno-gospodarczego, w którym państwo chroni określonych producentów (głównie wielkie przedsiębiorstwa) przed innymi przedsiębiorstwami lub konsumentami¹¹. Nurt lewicowy definiuje kapitalizm państwowy jako kombinację kapitalizmu (wykorzystanie pracy najemnej do generowania zysków, w znaczeniu przewłaszczenia wartości dodatkowej) i własności bądź kontroli państwowej, co w efekcie prowadzi do tego, że państwo funkcjonujące jak ogromna korporacja przejmuje od siły roboczej część nadwyżki i przeznacza ją na dalszą produkcję. Zatem ogólnie rozumiany kapitalizm państwowy to „system ekonomiczny, w którym środki produkcji są w większości prywatne (zachowana jest cecha kapitalistycznej prywatnej własności – przyp. autora), ale państwo sprawuje kontrolę nad alokacją kredytu i inwestycji” (Nowakowski 2014, s. 227).

---

¹⁰ Traktowanie każdej interwencji państwa w gospodarkę jako kapitalizmu państwowego – zdaniem K. Nowakowskiego (2014, s. 232) – jest przesadą.

¹¹ Ideę tę dobrze oddaje zdanie: „prywatne przedsiębiorstwa zmagają się z szeregiem konkurentów często będących własnością państwa, protegowanym, subsydiowanym i sponsorowanym przez rząd, albo wszystkim razem” (Nowakowski 2014, s. 226).

Najczęściej podawanymi współczesnymi przykładami kapitalizmu państwowego są kraje BRIC: Brazylia, Rosja, Indie i Chiny. Źródła współczesnego kapitalizmu państwowego są odmienne w różnych krajach. K. Nowakowski (2014, s. 232) wylicza, że wykształcił się on w krajach: 1) historycznie skrajnie zetatyzowanych, postsocjalistycznych (np. Chiny, Rosja¹²), 2) posiadających ogromne zasoby złóż surowców naturalnych (np. Brazylia, kraje naftowe), 3) ze specyficznymi powiązaniem między gospodarką a armią (np. Pakistan, Egipt).

Anarchokapitalizm i minarchizm

W tradycji libertariańskiej radykalnych zwolenników gospodarki wolnorynkowej dzieli się na anarchokapitalistów i minarchistów¹³. Anarchokapitaliści postulują zastąpienie państwa i wszelkich odgórnych instytucji wolnym rynkiem, który koordynując poczynania właścicieli dóbr doprowadzi do powstania spontanicznego ładu społecznego, który z kolei zapewni wytworzenie wszelkich niezbędnych dóbr z policją, sądami i obroną terytorialną włącznie¹⁴. Anarchokapitalizm jako wyraz tradycji libertariańskiej zakłada całkowite odejście od państwowych regulacji życia społeczno-gospodarczego.

Natomiast minarchizm (funkcjonujący czasem w języku polskim również jako minimalny etatyzm) dopuszcza pewne funkcje państwa w gospodarce, traktując państwo jako byt nieuchronny¹⁵, będący gwarantem ochrony jednostki przed agresją, kradzieżą, naruszeniem umowy czy oszustwem. Zatem naturalnymi obszarami działalności państwa są: obrona terytorialna, ochrona policyjna, czy system sądowniczy. W konsekwencji należy przyjąć, że dopuszczalne jest funkcjonowanie państwowej straży pożarnej, państwowych więzień, organów władzy wykonawczej oraz ustawodawczej. W wersji mniej skrajnej, zwanej „minarchizmem plus” dopuszcza się dodatkowo kontrolę państwa nad czystymi dobrami publicznymi. Inaczej w ultraminimalnym „minarchizmie minus” dopuszcza się rezygnację z niektórych z trzech wyżej wymienionych funkcji państwa, jak np. współwystępowanie prywatnych policji z publicznym prawem i sądownictwem.

---

¹² Z zastrzeżeniem, że odmienne są uwarunkowania rozwoju kapitalizmu państwowego w obu krajach. Po upadku ZSRR, w Rosji państwowa spersonalizowana kontrola nad strategicznymi branżami gospodarki doprowadziła do powstania kapitalizmu oligarchicznego. Natomiast w Chinach, mimo postępującego rozwoju kapitalizmu państwowego, państwo sukcesywnie zmniejszało swój udział w gospodarce, mierzony relacją wydatków do PKB (Nowakowski 2014, s. 232).

¹³ Szerzej na temat koncepcji jednostki i państwa w libertariańskiej myśli politycznej M. Modrzejewska (2010).

¹⁴ M.N. Rothbard (1973) utrzymywał, że „dobra i usługi dostarczane obecnie przez państwo można podzielić na dwie kategorie: dobra i usługi, które powinny zostać wyeliminowane, oraz dobra i usługi, które powinny zostać sprywatyzowane”.

¹⁵ Jako taki odpowiada koncepcji państwa minimalnego G. Sormana (1987).

Anarchokapitalizm – jako doktryna społeczno-polityczna – wykrystalizował się głównie dzięki pracom M. Rothbarda, L. i M. Tannehillów, H. Hoppego, D. Friedmana, K. Hessa, S. E. Konkina, R. LeFevre’a, czy R. Longa. Przedstawiciele anarchokapitalizmu – bazując na ustaleniach szkoły austriackiej – nawiązują głównie do anarchoindywidualizmu i klasycznego liberalizmu, choć anarchokolektywizm czy anarchokomunizm (kwestionujące akumulację własności czy domagające się regulacji przepływów kapitałowych) nie uznają anarchokapitalizmu za część ruchu anarchistycznego. Zdaniem anarchistów, anarchokapitalizm plasuje się gdzieś obok klasycznego liberalizmu i myśli libertariańskiej. Niemniej krytyczny stosunek do roli państwa i chęć jego całkowitego wyeliminowania z życia społeczno-gospodarczego oraz pragnienie zastąpienia go przez funkcje oparte na dobrowolnych umowach rynkowych, pozwalają odróżnić anarchokapitalizm od klasycznej koncepcji państwa jako stróża nocnego.

Poglądy anarchokapitalistów nie są jednorodne i zdają się coraz mocniej polaryzować. Różnice dotyczą głównie spojrzenia na współczesny kapitalizm państwowy oraz znaczenie pracy najemnej. W łagodniejszej wersji anarchokapitalizmu dopuszcza się współpracę z państwem w celu przeprowadzenia postulowanych zmian. Z kolei agoryzm, odrzuca jakąkolwiek współpracę na płaszczyźnie politycznej, uważając kapitalizm państwowy za źródło wszelkich problemów ekonomicznych. Ponadto agoryści kwestionują pracę najemną, uznając za bardziej pożądane samozatrudnienie (Konkin 1983, s. 12).

Termin minarchizm (od złożenia słów minimalny anarchizm) – upowszechniony przez przedstawiciela agoryzmu S. Konkina (1983, s. 9) – kojarzony jest powszechnie z klasycznym liberalizmem, choć odróżnia się od niego radykalizmem. Minarchiści proponują likwidację podatków na rzecz zastąpienia ich dobrowolnymi opłatami, składkami członkowskimi lub darowiznami. Ponadto proponują oni zastąpienie współczesnych systemów finansowych opartych na rezerwach częściowych prywatnymi bankami emisyjnymi bądź przywróceniem parytetu złota. Zatem błędem jest utożsamianie minarchizmu z państwem minimum, gdzie naturalne obszary działalności państwa: policja, sądownictwo i obrona terytorialna finansowane są z podatków, co odpowiada koncepcjom klasycznego liberalizmu. Minarchiści odwołują się głównie do poglądów utylitarystów oraz do rozważań teoretycznych szkoły austriackiej, bądź do danych ekonomicznych np. wskaźnika wolności gospodarczej. Za przedstawicieli tej doktryny społeczno-politycznej uważa się L. von Misesa, A. Rand, T. Machana oraz przede wszystkim R. Nozicka, za sprawą pracy pt. *Anarchia, państwo i utopia* (2010).

Anarchokapitalizm i minarchizm – mimo że są dwoma równoległymi prądami w obrębie libertarianizmu wyznającymi zasadę nieagresji – bywają względem siebie nastawione wrogo¹⁶. Każda doktryna uznaje przeciwną jako przeinaczenie własnej koncepcji¹⁷. Ponieważ dla minarchistów państwo jest gwarantem przestrzegania zasady nieagresji, a dla anarchokapitalistów jest ono pogwałceniem zasady nieagresji¹⁸.

Podsumowanie

W opozycji do poglądów F. Fukuyamy, okres po upadku ZSRR i wygranej kapitalizmu można określić początkiem historii nowego człowieka: we współczesnym świecie ścierać się będą różne kultury (co miało już miejsce wcześniej), dominująca dziś kultura Zachodu ustępować będzie miejsca innym kulturom. Wojna kultur będzie początkiem nowej historii i genezą kolejnego człowieka. Wydaje się, że późny kapitalizm¹⁹ w amerykańskim wydaniu (tzw. złoty wiek kapitalizmu po 1945 roku) jest coraz częściej postrzegany jako nieuczciwy, niesprawiedliwy, i tym samym nie jest w stanie przetrwać, choć siły prowadzące do zmian oraz kierunek tych zmian są dziś trudne do przewidzenia.

Jak dowodzi przegląd literatury przedmiotu kraje o największym stopniu upaństwowienia kapitalizmu – których sztandarowym przykładem są Chiny – funkcjonują na ogół sprawnie. Natomiast doświadczenia praktyczne z anarchokapitalizmem są jak dotąd niewielkie, a wnioski z nich płynące niezbyt obiecujące. Proklamowanie w 2015 roku Wolnej Republiki Liberlandu na pograniczu Chorwacji i Serbii na tzw. ziemi niczyjej zostało zablokowane przez sąsiadów jako potencjalne zarzewie nowego konfliktu w tym regionie Europy. Free state project – libertariański ruch na rzecz utworzenia jednego ze stanów USA krajem bliskim ideałom anarchokapitalizmu – znajduje się w fazie początkowej i trudno wyrokować o szansach jego powodzenia. Natomiast doświadczenia Somalii, gdzie w latach 1991 – 2006 nie istniał rząd centralny, napawają pesymizmem. W tym kraju powszechnie naruszano zasadę nieagresji, a wojny klanów stały się codziennością. Zatem przeobrażenia

---

¹⁶ Zasada sformułowana przez J. Locke'a (1689) w następującym brzmieniu: „będąc równi i niezależni, nikt nie powinien szkodzić innym w jego życiu, zdrowiu, wolności lub mieniu”.

¹⁷ Szerzej o różnicach między klasycznym liberalizmem a anarchokapitalizmem czytamy w opracowaniu J.H. de Soto (2009).

¹⁸ Ponieważ państwo stosuje przymus siły wobec osób, które nie naruszyły prywatnej własności, nie napadły nikogo, czy nie dopuściły się oszustwa, traktując każdą jednostkę jako potencjalnego złodzieja, winnego napaści, oszusta. Ponadto powstaje problem określany mianem: *Quis custodiet ipsos custodes?* (Kto ogląda obserwatorów?).

¹⁹ Termin wprowadzony do literatury przez W. Sombarta (1902), który rozróżniał wczesny kapitalizm, rozkwit kapitalizmu i późny kapitalizm.

współczesnego kapitalizmu państwowego, cechującego się bardzo zróżnicowaną skalą interwencji państwa, pozostają trudne do przewidzenia.

Bibliografia

Brzeziński M., Gorynia M., Hockuba Z. (2008), *Ekonomia a inne nauki społeczne na początku XXI w. Między imperializmem a kooperacją*, „Ekonomista”, nr 2.

Drucker P.F. (1999), *Spółczesność pokapitalistyczna*, PWN, Warszawa.

Freedom House (2016), *Political freedom*, <http://www.freedomhouse.org>, (dostęp: 20.11.2016).

Fukuyama F. (1996), *Koniec historii*, Wydawnictwo Z-sk i Spółka, Poznań.

Fukuyama F. (1997), *Ostatni człowiek*, Wydawnictwo Z-sk i Spółka, Poznań.

Guzek M. (2014), *Kapitalizm na krawędzi*, Oficyna Wydawnicza Uczelni Łazarskiego, Warszawa.

Guzek M. (2015), *Od welfare state do cesjonalizmu*, „Myśl Ekonomiczna i Polityczna”, nr 2 (49).

Guzek M. (2016), *Przyszłość kapitalizmu – cesjonalizm?*, Oficyna Wydawnicza Uczelni Łazarskiego, Warszawa.

Haremska K. (2013), *Kapitalizm – narodziny idei*, „Argument: Biannual Philosophical Journal”, vol. 3, nr 1.

Heritage Foundation (2016), *Economic freedom*, <http://www.heritage.org/index/>, (dostęp: 19.11.2016).

Holub R. (1992), *Antonio Gramsci: Beyond Marxism and Postmodernism*, Routledge, London.

Huntington S.P. (1993), *The Clash of Civilizations*, Foreign Affairs, summer.

Jasiecki K. (2014), *Polska transformacja w perspektywie różnorodności kapitalizmu*, „Przegląd Socjologiczny”, vol. 63, nr 4.

Konkin S.E. (1983), *New Libertarian Manifesto*, Koman Publishing, <http://agorism.info/docs/NewLibertarianManifesto.pdf>, (dostęp: 28.11.2016).

Korstanje M. (2015), *Review: Why Nations Fail. The origins of Power, Prosperity and Poverty*, „Journal of International and Global Studies”, vol. 6, no. 2.

Kozłowski S.G. (2010), *Różnorodność i bieguny współczesnego kapitalizmu*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska”, Sectio H Oeconomia, vol. 44, nr 1.

Liebknecht W. (1896), *Our Recent Congress*, „Justice”, 15 August, p. 4,

<https://www.marxists.org/archive/liebknecht-w/1896/08/our-congress.htm>, (dostęp: 24.11.2016).

Locke J. (1689), *Two Treatises of Government*,

<http://socserv2.socsci.mcmaster.ca/econ/ugcm/3ll3/locke/government.pdf>, (dostęp: 30.11.2016).

Milewski R. (1999), *Elementarne zagadnienia ekonomii*, PWN, Warszawa.

Modrzejewska M. (2010), *Libertariańskie koncepcje jednostki i państwa we współczesnej amerykańskiej myśli politycznej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.

Nowakowski K. (2014), *Kapitalizm państwowy jako dylemat praktyczny i teoretyczny*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny”, vol. 76, nr 1.

Nozick R. (2010), *Anarchia, państwo i utopia*, Wydawnictwo Aletheia, Warszawa.

Rothbard M.N. (1973), *For a New Liberty: The Libertarian Manifesto*, Collier Books, New York.

de Soto H. (2000), *The Mystery of Capital. Why Capitalism Triumphs in the West and Fails Everywhere Else?* Basic Books, New York.

de Soto H. (2002), *Tajemnica kapitału. Dlaczego kapitalizm triumfuje na Zachodzie i zawodzi gdzie indziej?*, tłum. Sz. Czarnik, Fijorr Publishing, Warszawa-Chicago.

de Soto J.H. (2009), *Classical Liberalism versus Anarcho-Capitalism*, in: Hülsmann J.G., Kinsella S. (eds.), *Property, Freedom and Society. Essays in Honor of Hans-Hermann Hoppe*, Mises Institute, <https://mises.org>, (dostęp: 18.11.2016).

Sombart W. (1902), *Der Moderne Kapitalismus*, Verlag von Duncker, Humblot, Leipzig; <https://archive.org/details/dermodernekapit01sombgoog>, (dostęp: 28.11.2016).

Sorman G. (1987), *Państwo minimum*, Wydawnictwo „Kurs”, b.m.

Suarez-Villa L. (2009), *Technocapitalism: A Critical Perspective on Technological Innovation and Corporatism*, Temple University Press, Philadelphia.

Suarez-Villa L. (2012), *Globalization and Technocapitalism: The Political Economy of Corporate Power and Technological Domination*, Ashgate, London.

Wilczyński W. (1996), *Ekonomia i polityka gospodarcza okresu transformacji. Wybór prac z lat 1991-1995*, Wydawnictwo WSB, Poznań.

Wojtyła A. (2005), *Alternatywne modele kapitalizmu*, w: Lis S. (red.), *Dylematy wyboru modelu rozwoju gospodarczego Polski*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Krakowie, Kraków.